

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Religie, een inspirerend alternatief?

van Dam, P.; Kennedy, J.

Published in:
Socialisme en Democratie

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Dam, P., & Kennedy, J. (2014). Religie, een inspirerend alternatief? *Socialisme en Democratie*, 71(2), 68-70.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<http://dare.uva.nl>)

Religie, een inspirerend alternatief?

René Cuperus en Bert Ummelen hebben gelijk: een teruggang naar de religieuze wortels van CDA en PvdA kan een antwoord zijn op het doorgesloten economisme.

PETER VAN DAM & JAMES KENNEDY

Historici verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. In het najaar publiceren zij de bundel 'Achter de zuilen. Op zoek naar religie in naoorlogs Nederland' (Amsterdam University Press).

Heeft religie een plaats in de zoektocht van de Partij van de Arbeid en het Christen-Democratisch Appèl naar een alternatief voor het dominante liberale denken? Het belang van religieuze inspiratie voor het ontstaan van beide partijen is onmiskenbaar: Bannings personalisme wist na de oorlog de verschillende bloedgroepen die samen de PvdA vormden, onder één noemer te brengen. Op vergelijkbare wijze verenigde het christelijke optimisme in het programma *Niet bij brood alleen* de oprichters van het CDA eind jaren zeventig. Sindsdien is er veel veranderd: de PvdA behandelt haar religieuze wortels als een ongemakkelijk familielid dat op vergeelde foto's van de rode familie beter ongeïdentificeerd kan blijven. Het CDA gaat discussies over de betekenis van de 'C' liever uit de weg.

De omstrede plaats van godsdienst in de politiek is natuurlijk niet van vandaag of gisteren. De onkerkelijke leden van de nieuwe naoorlogse Partij van de Arbeid moesten door één deur met 'doorbraak'-protestanten en -katholieken. Tot in de jaren zestig woedde er een voortdurende strijd tussen confessionele partijen en doorbraak-organisaties als de PvdA over de vraag hoe religie naar politiek vertaald

kon worden en of gelovigen van een bepaalde richting met anderen in één organisatie zouden moeten samenwerken.

Doorbraak-aanhangers van de PvdA zoals Willem Banning pleitten voor samenwerking over de grenzen van religieuze gemeenschappen heen, en voor een christelijke politiek die de staat tot primaire verantwoordelijke maakte voor het welzijn van alle staatsburgers. De confessionele partijen hielden daarentegen vast aan het belang van afzonderlijke organisaties en politieke standpunten die meer ruimte gaven aan gemeenschappen en particulier initiatief.

Binnen geen enkele grote partij was men sinds de jaren vijftig nog van mening dat de Bijbel rechtstreeks naar politieke standpunten kon worden vertaald. Dat maakte de vraag naar de maatschappelijke uitwerking van religieuze inspiratie echter alleen maar acuter, de bijbehorende debatten feller. Remco van Diepen overdreef toen hij het kruisraketende debat een 'godsdienstoorlog' noemde, maar diepe religieuze overtuigingen aan beide kanten versterkten het debat. In de Nederlandse geschiedenis van de strijd tegen apartheid was dezelfde dynamiek te zien.

Peter van Dam & James Kennedy *Religie, een inspirerend alternatief?*

Dat is tegenwoordig wel anders. Religie speelt als expliciete basis voor politiek handelen een zeer bescheiden rol; christelijk-confessionele kiezers zijn in aantal sterk afgenomen en (lokale) islamitische partijen doen nu pas een zeer bescheiden intrede. Recent onderzoek relativeert weliswaar de sinds de jaren zeventig wijdverbreide verwachting dat religie simpelweg uit Nederland zou verdwijnen, maar de maatschappelijke rol van religie is wel ingrijpend veranderd.

Alleen orthodoxe minderheden houden vast aan het ideaal van hechte gemeenschappen met duidelijke regels en helder geformuleerde maatschappelijke normen. Veel Nederlanders vinden daarentegen geloven wel belangrijk, maar willen daarbij ook graag hun zelfstandigheid behouden. Kerken moeten gelovigen niet de wet voorschrijven, vastomlijnde dogma's worden als beknellend en onderwets ervaren. Als morele bakens verwachten Nederlanders veel van kerken, maar dominees dienen geen stemaadvies te geven. Velen van hen zijn weliswaar bang voor de effecten van de islam, maar in Nederland lijkt dit – in tegenstelling tot andere Europese landen – vooral de seculiere identiteit van de samenleving te onderstrepen, zo heeft recent onderzoek geconcludeerd.

Lokaal hebben religieuze overtuigingen wat meer speelruimte. Job Cohen dacht als burgemeester van Amsterdam dat religieuze groepen konden bijdragen aan binding voor de stedelijke samenleving, en het inzetten van religieuze groepen ten dienste van de participatiesamenleving is door tientallen Nederlandse gemeenten ontdekt. Maar de wens is wel dat deze groepen bijdragen op een manier die de seculiere publieke sfeer niet al te veel verstoort. Goede daden uitvoeren en zalvende woorden spreken is prima, maar al te openlijke religieuze uitingen geven snel een gevoel van ongemak.

Het vermijden van het spreken over God in de Tweede Kamer en andere politieke settings en het ontwijken van religieuze tradities on-

der politici is begrijpelijk. Ontkerkelijking heeft het draagvlak voor het christendom ondermijnd. Daardoor ontbreekt een duidelijk moreel ijkpunt in Nederland. Gabriël van den Brink en zijn medeonderzoekers hebben geponeerd dat een besef van het 'hogere' in de Lage Landen nog wel degelijk aanwezig is. Het probleem is echter dat iedereen dit op zijn eigen manier invult. Nederlanders laten zich niets voorschrijven door een verbindend verhaal dat al gauw als massief wordt beleefd. 'Beter je daar niet aan te branden,' zullen politici wel denken – voor zover ze nog in staat zijn om zo'n verhaal zelf te verwoorden. Pogingen om alternatieven te ontwikkelen voor het veelal in consumentisme verankerde uitgangspunt van individuele keuzevrijheid komen daarom nauwelijks van de grond.

Openlijke religieuze uitingen geven al snel een gevoel van ongemak

In deze omstandigheden is het niet verwonderlijk dat alleen splinterpartijen als de ChristenUnie en de Staatkundig Gereformeerde Partij proberen religie een vastomlijnde plaats te geven. Middenpartijen als PvdA en CDA hebben er daarentegen niets bij te winnen. Sterker: zelfs de gelovigen die op deze partijen stemmen lijken een hechte relatie van religie en politiek niet te wensen. Verwijzingen naar religie die niet verdelen maar verbinden zijn daarom voor partijen die een breed spectrum aan kiezers willen aanspreken het hoogst haalbare. Wie verder wil gaan dan zulke inclusieve, brede claims, moet bereid zijn om vanuit de marge te opereren.

Het dominante denken over religie lijkt zo bezien te passen in het liberale denken dat René Cuperus en Bert Ummelen in de politiek aan het werk zien. Het neemt maximale indivi-

Peter van Dam & James Kennedy *Religie, een inspirerend alternatief?*

duele vrijheid als uitgangspunt. Waar individu en gemeenschap tegenover elkaar komen te staan, kiest het voor de rechten van het individu. Zo ontstond de huidige paradoxale situatie, waarin de aanwezigheid van religie in het publieke leven wordt geaccepteerd zolang ze maar niet tot maatschappelijke verdeeldheid leidt. De richtlijnen van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, opgesteld in 2009, zijn bijvoorbeeld bedoeld om ruimte te scheppen voor religieuze organisaties in de lokale publieke sfeer. De voorwaarde lijkt echter wel te zijn dat ze dit doen zonder voor iemand aanstootgevend te zijn.

Waarom is het voor PvdA en CDA dan toch noodzakelijk zich op hun religieuze erfgoed te bezinnen? Dergelijke bezinning is voor deze partijen essentieel om een vervlakking van hun politieke visies te voorkomen. Een herorientatie op de eigen religieuze wortels dwingt de betrokkenen een stap verder te gaan dan de vraag hoeveel de verzorgingsstaat mag kosten of hoe burgers zelfredzamer kunnen worden (gemaakt). Nadenken over de betekenis van religieuze tradities betekent voorbij de waan van de dag nadenken over het eigen mensbeeld en een visie op de goede samenleving formuleren. Juist daarin is een werkzaam medicijn te vinden tegen het liberale denkkader waar Cuperus en Ummelen zo graag afscheid van zouden nemen.

Wie het gesprek zoekt met religieuze tradities ontstijgt en verdiept de alledaagse politieke vraagstukken. Deze tradities bieden ijkpunten, die de politiek in perspectief plaatsen. In plaats van de al dan niet bestaande noodzaak van bezuinigingen is dan de mens en zijn bestemming het vertrekpunt van gesprek. Zo'n ander geluid zou bijvoorbeeld kunnen aanhaken bij het 'gelovige' uitgangspunt dat christelijke, boeddhistische en islamitische vakbewegingsleden in de jaren vijftig en zestig formuleerden. Zij waren het erover eens dat de mens meer was dan de som

van zijn materiële behoeften. In het licht van dit geloof in een hogere bestemming van de mens is de burger meer dan een consument en een ondernemer, de maatschappij meer dan de economie, en houdt verantwoording voor de medemens niet op aan de nationale grenzen.

In de politieke praktijk opent de bezinning op religie vele mogelijke perspectieven. De onvermijdelijke eerste stap is om als politieke partij grote vraagtekens te zetten bij het 'vermarkten' van grote delen van de samenleving. Wat van waarde is kan vanuit dit perspectief niet slechts in economische termen worden begrepen. Dat geldt voor de zorg, waarin een te zwaar accent op efficiency bestreden moet worden, of voor het onderwijs, waarin alles, van studentenrendementen tot onderzoek, langs economische maatstaven wordt gelegd. Het moet duidelijk worden dat niet alles tot de economie behoort en dat de woorden van Jezus: 'Maakt niet het huis Mijns Vaders tot een huis van koophandel' ook buiten gebedshuizen kunnen worden toegepast.

Verder kan het thema duurzaamheid steviger worden gefundeerd: politieke besluiten horen te passen binnen de kaders van menselijke zorg voor de aarde. Vanuit een vergelijkbare visie op verantwoordelijkheid en naastenliefde mag de 'participatiesamenleving' geen goedkope manier zijn om verantwoordelijkheden bij anderen neer te leggen. Een religieus gefundeerde visie op participatie kan niet zonder maatregelen die gemeenten en burgers in staat stellen om solidair te zijn met mensen in nood.

Dergelijke ideeën kunnen natuurlijk ook zonder religieuze inspiratie ontwikkeld worden. De vraag is echter waar men in dat geval inspiratie kan opdoen om tot gefundeerde alternatieve gezichtspunten te komen. Zo bezien zou het wijs zijn wanneer de traditionele middenpartijen zich zouden bezinnen op de in onbruik geraakte religieuze tradities.